

Main Directions to Increase the Efficiency of Electronics in the Transition to the Digital Economy

Amanov Otabek Amankulovich¹

Salimov Safar Sanjar oglu²

Аннотация. В статье представлен научный подход к повышению роли цифровых технологий в экономике страны и продвижению электронной коммерции. объяснен уровень прибыльности электронной коммерции в будущем.

Ключевые слова. Инновации, цифровая экономика, инвестиции, экономический рост, электронная коммерция.

¹Associate Professor of department of "Innovative Economics" at Karshi Institute of Economics and Engineering

²Master of Karshi Institute of Economics and Engineering

Кириш. Электрон бизнес тарихи 1960-1970 йилларнинг ахборот технологиялари соҳасида инқилобнинг бошланишига бориб тақалади. Микроэлектроника, компьютер технологиялари ва телекоммуникация тармоқларининг йиғма номи бўлган АКТнинг жадал ривожланиши- корхоналар ўртасида ва улар ичида маълумотлар алмашиш жараёнини соддалаштириш ва арзонлаштириш имконини берди. Йирик корпорациялар хужжатли ишлар босими ва харажатларини камайтириш, шунингдек ахборот алмашиш тезлигини ошириш мақсадида электрон маълумот алмашиш учун қоғозсиз технологиялар жорий этилган. Интернет орқали савдонинг иқтисодий фойдалари ҳақида кўп ёзилган бўлса-да, шу билан бирга Интернетнинг айрим жиҳатлари, хусусан хариталар ва жойлашувга асосланган хизматлар иқтисодий тенгсизлик ва рақамли тафовутни кучайтиришга хизмат қилиши мумкинлиги ҳақида далиллар мавжуд.

Электрон бизнес атамаси 1996 йилда IBM компаниясининг маркетинг ва Интернет бўлими томонидан уйлаб топилган. Электрон бизнес - бу ахборот технологиянинг турли классификациялар учун умумлашган тушунча бўлиб, корхоналарда тижорат ишларини автоматлаштиради.

Давлат томонидан иқтисодиётнинг рақамли секторини ривожлантириш бўйича кенг кўламли чоралар кўрилмоқда, электрон хужжат айланмаси тизими жорий қилинмоқда, электрон тўловлар ривожлантирилмоқда ва электрон тижорат соҳасидаги меъёрий-хукуқий база такомиллаштирилмоқда.

Мавзуга оид адабиётлар ва меъёрий хужжатлар шарҳи. Иқтисодиётни эркинлаштириш ва ривожлантириш, ишбилармонлик муҳитини яхшилаш, иқтисодиёт тармоқларининг рақобатбардошлигини ошириш бўйича туб ислохотларни амалга оширишга қаратилган 2017—2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини амалга ошириш мамлакат ижтимоий-иқтисодий ривожланишининг барқарор, ижобий ўсишини таъминламоқда. Стратегик ривожланиш хужжатлари, янги қонунчилик ва бошқа меъёрий хужжатлар режалаштирилган ўзгаришлар учун асосий ғояси бўлиши лозим бўлиб, уларнинг бир қисми қабул қилинган, меъёрий хужжатларнинг бошқа қисмини ислох қилиш, шунингдек, янги қонунлар қабул қилиш кўзда тутилган бўлиб Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Иқтисодиётни янада ривожлантириш ва иқтисодий сиёсат самарадорлигини оширишнинг қўшимча чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2019 йил 8 январдаги, ПФ-5614-сонли Фармони Республикамизда макроиқтисодий барқарорликни таъминлаш, валюта бозорини эркинлаштириш, юқори ликвидли товарларни сотишнинг бозор усулларини жорий этиш, тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш ва рағбатлантириш бўйича амалга оширилган чора-тадбирлар аҳолининг кенг қатламларини тадбиркорлик фаолиятига фаол жалб қилиш учун қулай шарт-шароитлар яратди ҳамда иқтисодий ислохотларни изчил давом эттириш учун мустаҳкам замин яратди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Рақамли иқтисодиёт ва электрон ҳукуматни кенг жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2020 йил 28 апрелдаги, ПҚ-4699-сонли Қарори асосида 2023 йилга келиб рақамли иқтисодиётнинг мамлакат ялпи ички маҳсулотигадаги улушини 2 бараварга кўпайтиришни назарда тутган ҳолда, шу жумладан, ишлаб чиқаришни бошқаришда ахборот тизимлари комплексини жорий қилиш, молиявий-хўжалик фаолиятда ҳисобот юритишда дастурий маҳсулотлардан кенг фойдаланиш, шунингдек, технологик жараёнларни автоматлаштириш орқали уни жадал шакллантириш назарда тутилган.

Охирги йилларда рақамли иқтисодиётни комплексли ва жадал (янги қонунчилик жорий қилиш умумий мезонлари бўйича) тартибга солиш ғояси устунлик қилди. Шу муносабат билан Ўзбекистон Республикаси Президентининг “**Ўзбекистон Республикаси давлат бошқарувига рақамли иқтисодиёт, электрон ҳукумат ҳамда ахборот тизимларини жорий этиш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида**” ги 2018 йил 13 декабрдаги, ПФ-5598-сонли Фармони рақамлаштиришни таъминлашга ва рақамли иқтисодиётга ўтишга тўсқинлик қилаётган қатор ҳал қилинмаган муаммо ва камчиликлар ҳал қилиш мақсадида, давлат ахборот тизимларини ривожлантиришнинг ягона принциплари ишлаб чиқиш, «Электрон ҳукумат» тизими инфратузилмаси лозим даражада ривожлантириш, бу давлат хизматларини кўрсатишда ва идоралараро электрон ҳамкорлик қилишда замонавий ахборот-коммуникация технологияларини кенг қўллашга ўз таъсирини кўрсатмоқда.

Ўзбекистонда рақамли иқтисодиётни меъёрий тартибга солишнинг ҳолати илмий ҳамжамият томонидан танқидий баҳоланади. Ҳукукий тартибга солишнинг амалиёт эҳтиёжларидан яққол отрда қолиши кузатилмоқда, бунда вақт бўйича ортда қолиш тобора ортиб бормоқда. Шу сабабли Ўзбекистон Республикаси Президентининг “**Ўзбекистон Республикасида рақамли иқтисодиётни ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида**” ги 2018 йил 3 июлдаги ПҚ-3832-сонли Қарори билан иқтисодиётнинг рақамли секторини ривожлантириш борасида давлат томонидан кенг қўламли чора-тадбирлар кўрилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси савдо ҳақида қонунчилик ва уларнинг қонун-қоидалари рақамли иқтисодиётга нисбатан қўлланиши мумкин бўлган (ёки қўлланаётган) бошқа ҳужжатлар намоён бўлади. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “**Электрон тижоратни жадал ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида**” ги 2018 йил 14 майдаги, ПҚ-3724-сонли Қарори билан тижоратнинг тўлақонли бозорини яратишга, товарлар (хизматлар) ишлаб чиқарувчи маҳаллий корхоналарнинг ташқи бозорларга чиқишига имконият яратади.

Электрон тижоратга катта аҳамият касб этадиган сунъий интеллект ҳақидаги тасаввур ва бу соҳадаги изланишлар — «ақлий машиналар» ишлаб чиқаришга илмий ёндошиш биринчи бўлиб Станфорд университетининг (АҚШ) профессори Джон Маккарти ташаббуси асосида 1956 йили ташкил топган илмий тугаракда пайдо бўлди. [David Poole Alan Mackworth, 2010]

И.В. Прыгун, О.А. Скуратовичлар томонидан электрон савдо ва электрон тижоратнинг моҳиятига, ҳисоб-китоб ва ўзаро муносабатларига кўра тўртта моделга ажратган ҳолда кўрсатиб берилган. [Прыгун И.В., Скуратович О.А., 2009].

Тадқиқот методлари. Мақоланинг методологияси, бу илмий ва тобора кенг тарқалган оммабоп фанга айланаётган манбаларни таҳлил қилишдан тортиб, электрон тижоратни ривожлантириш ва иқтисодиётнинг хизмат кўрсатиш тармоқларида рақобатбардошлигини оширишни жадаллаштиришдаги аҳамияти ва ўрни таҳлил қилинган.

Таҳлил ва натижалар. Электрон савдо хизматининг дунё миқёсидаги ўрни ва роли йилдан-йилга ўсиб бораётган бўлиб, бугун ушбу соҳа дунё аҳолисининг кўплаб қисмини ўз доирасига қамраб олмоқда.

Электрон савдо хизматини ривожлантириш мамлакатлар учун бекиёс даражадаги имкониятларни тақдим этади. Глобал алоқа тармоқлари ва, биринчи навбатда,

Интернетнинг пайдо бўлиши электрон тижорат фаолиятини ташкил қилиш ва амалга ошириш соҳасида ҳақиқий инқилобга олиб келди. Натижада нафақат бизнес юритишнинг янги йўналишлари пайдо бўлди, балки мавжуд йўналишлар ҳам тубдан ўзгарди. Технологияларнинг ривожланиши халқаро бизнесга жуда ҳам самарали тарзда ёрдам бермоқда.

Ҳозирги кунда дунё бўйлаб миллионлаб одамлар электрон савдо хизматларидан фойдаланишни ўзлари учун қулай деб ҳисобламоқдалар. Бу танлов эса электрон савдо хизматидан фойдаланаётган корхоналар учун юқори даромад оқимини таъминламоқда.

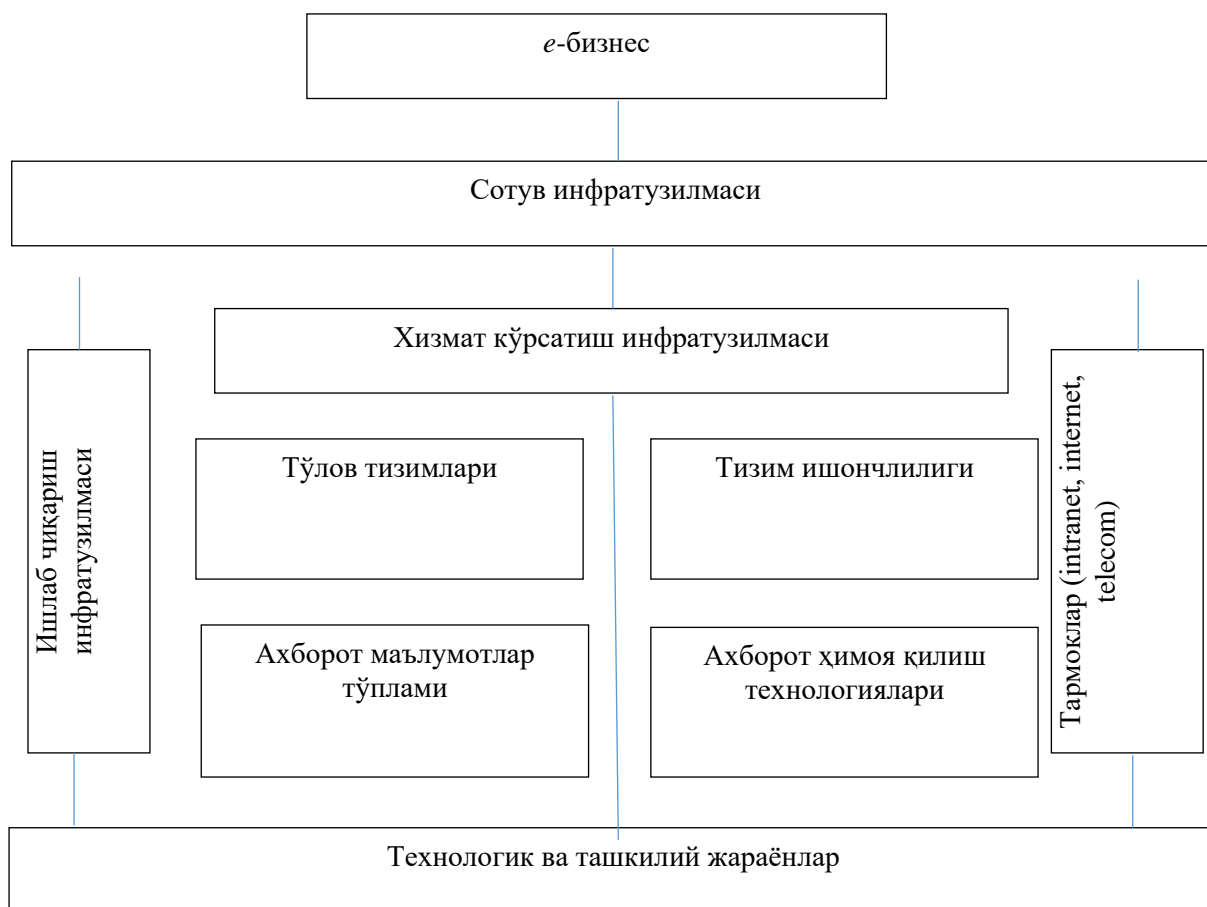
Интернет орқали электрон тижорат, аҳолининг катта қисмини сотиб олиш қобилияти, шунингдек телекоммуникация каналларининг ҳолати Интернетдан фойдаланувчиларнинг етарли аудиториясини шакллантиришга имкон берган ривожланган мамлакатларда мумкин бўлди. Чакана савдо соҳасида (B2C) пайдо бўлган электрон тижорат улгуржи савдо (B2B) соҳасига кириб борди ва давлат эҳтиёжлари учун харидлар соҳасини (B2G) янада ривожлантирди. Жаҳон амалиёти шуни кўрсатадики, электрон тижоратнинг динамик ривожланиши ҳар доим миллий даражадан "бошланади" ва B2C йўналиши бўйича, мамлакатда Интернет тармоғидан фойдаланувчиларнинг умумий сони ишлайдиган аҳолининг қарийб 20 фоизини, B2B йўналиши бўйича эса - миллий корхоналарнинг камида 40 фоизини ташкил этади. Одатда B2G электрон тижорат йўналиши B2B йўналиши содир бўлганда ривожлана бошлайди.

Ҳозирги вақтда ахборот технологиялари кенг ривожланаётган бошқа сегментлар орасида қуйидагиларни ажратиш мумкин:

- давлат-бизнес (government-to-business, G2B);
- давлат-фуқаролар (government-to-citizens, G2C);
- давлат-давлат (government-to-government, G2G);
- бизнес-ҳамкорлар (business-to-partners, B2P);
- бизнес-ходимлар (business-to-employee, B2E);
- бизнес-бизнес-истеъмолчи (business-to-business-to-consumer, B2B2C).

Сўнгги пайтларда интернет технологияларидан фойдаланган ҳолда солиқларни йиғиш, анкеталарни тўлдириш, буюртмаларни расмийлаштириш шакллари, божхона билан ишлаш бўйича кўплаб операциялар амалга оширилмоқда. Бу, бир томондан, давлат хизматчиларининг ишини сезиларли даражада енгиллаштиришга, бошқа томондан эса тўловчиларга маълум миқдордаги қоғоз ишларидан халос бўлишга имкон беради.

Электрон бизнеснинг муваффақиятли фаолият кўрсатиши ва бошқарув жараёнларини амалга ошириш учун электрон бизнес ишончли инфратузилмаси яратилган. Инфратузилма – ташкилотнинг барча қуйитизимлари фаолият кўрсатиши ва электрон бозор қатнашчиларининг барча ўзаро алоқалари учун шароитлар таъминлайдиган технологик ва ташкилий жараёнлар комплекси (1-расм). *E*-тижорат каналларининг иштирок этиш даражаси электрон бизнес инфратузилмасига сезиларли таъсир кўрсатади. Электрон тижорат инфратузилмаси қаторига электрон почта, электрон каталоглар, тўлов тизимлари, тижорат ахборотини ҳимоя қилиш технологиялари, сервисга йўналтирилган архитектура, веб-серверлар, доменлар, *e-CPM*, маълумотлар ахборот тўпламлари, катта маълумотлар, справочник ва маслаҳат веб-ресурслари ва бошқа кўплаб нарсаларни қилиш мумкин.

1-расм. Электрон бизнес инфратузилмаси

Бундай компаниялар турли сўровларга эга бўлган турли истеъмолчилар сегментларига хизмат кўрсатади. Улар таркибига FaceBook, AlibabaGroup, Google ва бошқаларни киритиш мумкин. Масалан, AlibabaGroup ўзининг қидирув тизими, ижтимоий тармоғи, тўлов тизими, аукциони ва бошқа сервисларига эга. AlibabaGroup ўсишига нафақат тўғри ташкил қилинган кўп тарафлама платформанинг бизнес-моделли, балки Хитой бозоридаги монополия ҳам хизмат қилган.

Мижозлар билан ўзаро муносабатлар тури бўйича икки моделни ажратиш кўрсатиш мумкин:

- ўзига-ўзи хизмат кўрсатиш. Компания электрон платформа, маҳсулот яратади. Хизматлар истеъмолчиси эса харидни ўзи амалга оширади, масалан, онлайн-банкнинг, электрон таълим, интернет-банкнинг ва б.
- краудсорсинг. Компания интернет платформа очади, маҳсулотни эса истеъмолчиларнинг ўзи яратади (краудсорсинг маҳсулоти). Ҳозирги пайтда компаниялар томонидан шундай вариантни танлаш афзал кўрилмоқда. Мисол: ижтимоий тармоқ, видеосервис, фотосервис ва б.

Электрон савдонинг тезкор ривожланиши икки омилга боғлиқ. Сотувчи учун электрон тижорат чакана савдо соҳасида бизнесни юритишнинг энг арзон усулларида биридир. Харидор учун бу товарларнинг янада жозибador нархлари туфайли пулни тежаш,

шунингдек уйингизга қулай вақтда товарларни етказиб бериш орқали вақтни тежаш имкониятидир. Онлайн дўконларнинг афзалликлари, шунингдек, уларнинг кечаю кундуз ишлашини ва харидор учун қулай бўлган ҳар қандай усулда сотиб олиш ёки хизмат ҳақини тўлаш қобилиятини (турли хил электрон тўлов тизимларидан фойдаланиш, етказиб бериш пайтида курерга нақд пул бериш, қабул қилиш пункти ёки оморда ишлайдиган ходимлар) ўз ичига олиши керак. Виртуал тижорат электроника, маиший техника, мебель, кийим-кечак ва пойабзал, уй-рўзғор буюмлари сегментларида кенг намоёниш этилган. Таъкидлаш жоизки, ҳозирги вақтда озиқ-овқат маҳсулотларини онлайн савдоси бозори, айниқса, йирик шаҳарларда, асосан уйга озиқ-овқат сотиш ва етказиб бериш хизматларининг ривожланиши туфайли жадал ривожланмоқда.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, рақамли иқтисодиётнинг ривожланиши биринчи навбатда, нафақат инқилобий технологик ўзгаришлар билан, балки янги иқтисодиётнинг эволюция қонуниятлари билан белгиланади, замонавий менежментни янгича бошқарув тамойиллари ва бизнесни юритиш қоидаларини ҳисобга олишга йўналтиради, маҳсулот сифати ва меҳнат унумдорлигининг ўсишига хизмат қилади, иқтисодий циклдаги салбий бироқларни бартараф қилади, инфляция ва ишсизликни пасайтиради, глобаллашув шароитларида иқтисодиётнинг барқарор ўсишини таъминлайди.

Иқтисодий жараёнлар глобаллашуви жаҳон электрон тармоғининг шаклланиши билан боғлиқ иқтисодиётнинг турли соҳалари интеграцияси кучайиши туфайли замонавий иқтисодиётнинг ривожланиши асосий тенденция ва тамойилларига айланади. Янги иқтисодиётнинг ушбу қонунияти бир томондан, глобал бизнес учун кенг имкониятлар таъминлайди, бошқа томондан эса – фирма ва компанияларнинг истеъмолчилар олдидаги жавобгарлигини тубдан оширади. Истеъмолчилар қониқмаганлиги зудлик билан ва кенг оммага маълум бўлиб қолади.

Иқтисодиётнинг глобаллашуви, рақамли иқтисодиётда замон ва маконнинг «йўқ бўлиши» кўплаб ишлаб чиқариш омиллари ва, биринчи навбатда, вақт омили қийматининг ўзгаришига олиб келади. Вақт, ижтимоий ишлаб чиқариш тоифаси сифатида, доимо ишлаб чиқаришнинг қиймат баҳосини белгилаб берган. Бироқ ҳозирги шароитларда вақт «нархи» қиёслаб бўлмайдиган даражада ўсади. Ишлаб чиқарувчилар ва истеъмолчилар ўртасида «бир лаҳзалик» алоқалар дунёсида вақт (уни тежаш ва битимлар тезлиги) катта, айтиш мумкинки, стратегик устунлик ва шу билан бир пайтда, ҳар қандай бозорларда муҳим жавобгарлик ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Прыгун И. В., Скуратович О. А. Диагностика Интернет-торговли как инновационной технологии: Учебное пособие.- М.: Дело и Сервис,2009.- 112с.
2. David Poole Alan Mackworth *Artificial Intelligence: Foundations of Computational Agents*, Cambridge University Press, 2010
3. <http://www.bastion.ru/services/serv39.html>
4. Лapidус Л.В. Цифровая экономика: управление электронным бизнесом и электронной коммерцией. — М. : ИНФРА-М, 2019.
5. Хасаншин И.А.и другие. Цифровая экономика. Москва. 2019 год. 288 стр.

6. Amanov, O.A. (2018) "INNOVATIVE ACTIVITIES IN THE RURAL LABOR MARKET," *Economics and Innovative Technologies*: Vol. 2018 : No. 5 , Article 17. Available at: <https://uzjournals.edu.uz/iqtisodiyot/vol2018/iss5/17>
7. Аманов О. А., Чулчиев Ж. К. ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА // Экономика и социум. –2020.– №. 12-1.–С. 373-377, DOI: 10.46566/2225-1545_2020_1_79_364, <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=44830952>
8. Аманов О. А., Жонузоков Н. Б. ВЛИЯНИЕ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ НА РЫНОК ТРУДА // Экономика и социум.–2020 –№. 12-1. –С. 365-372. DOI: 10.46566/2225-1545_2020_1_79_364
9. Абдурахманов К. Х. ТРУДОВАЯ МИГРАЦИЯ И ЕЁ ВЛИЯНИЕ НА ЗАНЯТОСТЬ НАСЕЛЕНИЯ / К. Х. Абдурахманов, Э. М. Мухитдинов, З. Г. Шакаров и др. // Международный научно-исследовательский журнал. — 2019. — № 4 (82) Часть 2. — С. 6—11. — URL: <https://research-journal.org/economical/labor-migration-and-its-impact-on-employment-of-population/> (дата обращения: 04.04.2021.). doi: 10.23670/IRJ.2019.82.4.028
10. Amanov O.A. The Importance Of Digital Technologies In Ensuring Employment // Экономикаи социум. – 2020. – №. 12-1. – С. 302-314. DOI: 10.46566/2225-1545_2020_1_79_302, <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=44830940>
11. Amanov O.A. Development of effective labor market trends // International Journal of Advanced Research in Science, Engineering and Technology Vol. 7, Issue 12, December 2020, <http://www.ijarset.com/upload/2020/december/42-research-78.PDF>